

פותחים חלון למרחבים ירוקים

תלמידי בית-הספר "מרחבים" מאמצים את נחל שמריה
אביגיל ברגמן*

"הפרויקט יצר עבורנו, תלמידי בית-הספר, אוצר יקר של חוויות, רגעים של ריגוש, שמחה וצביטה בלב". כך תיארה סהר, תלמידת בית-הספר, את החוויה שעברו היא וחבריה במסגרת פרויקט הדגל של בית-הספר: אימוץ נחל שמריה.

בהלימה לחזון הבית ספרי, הרואה בפיתוח אדם מעורה בסביבה שבה חי צורך חיוני, הניף בית-הספר בארבע שנים האחרונות את דגל הסביבה והשמירה עליה. מורי ותלמידי בית-הספר החליטו לעשות מעשה ואימצו את אתר נחל שמריה הנמצא באזור הנגב המערבי (ראו מפה). כך הפכו תלמידי בית-הספר לשגרירים בביתם וביישובם, יצרו מחויבות של הקהילה כלפי נחל שמריה ותרמו ליצירת מהפך חיובי ביחס הקהילה אל הנחל והפיכתו מחצר אחורית מזוהמת לחלון ראווה. הפעילויות לאימוץ ושיקום נחל שמריה שימשו לנו כמטרה וכאמצעי כאחד – להטמעת ערכי טבע וסביבה אצל התלמידים בדרך חווייתית ופעלתנית, וכאמצעי להיכרות מעמיקה שלהם עם האזור שבו הם חיים מהיבטים מגוונים של טבע וסביבה, מורשת ותרבות.

בית-ספר היסודי האזורי-קהילתי מרחבים

בית-הספר היסודי אזורי "מרחבים" משתייך למועצה האזורית "מרחבים", ונמצא באזור הנגב המערבי, אל בית-הספר מגיעים תלמידים משבעה יישובים חקלאיים השייכים למועצה האזורית, תלמידים מבסיס חיל האוויר "חצרים" ומכפר הנוער "אשל הנשיא". אזור המועצה האזורית "מרחבים" הוא בעל מורשת היסטורית עשירה, ומשופע במשאבי טבע, אך תושבי האזור אינם מודעים לקיומם ולערכם הרב.

יתרה מזאת, "נחל שמריה" החוצה את חצרותיהם האחריות של חלק גדול מתושבי האזור, הפך במרוצת השנים לאתר פסולת של אנשי הקהילה והאזור כולו. מאמצים חוזרים ונשנים, המלווים בהשקעות תקציביות גדולות מצד הגופים הנוגעים בדבר: הקרן הקימת לישראל, רשות הניקוז והיחידה הסביבתית נגב-מערבי, לא צלחו, ולא סייעו בהטמעת שינוי בהתנהגות התושבים והתייחסותם לערכי המורשת ולאוצרות הטבע, המצויים בפתח ביתם. וכך המשיך הנחל לשמש כאתר פסולת לאזור כולו. בעקבות זאת החליט בית-הספר "להרים את הכפפה".

* אביגיל ברגמן היא מנהלת בית הספר "מרחבים".

מן התיאוריה אל המעשה

התפיסה הרעיונית: תפיסת העולם הערכית שמאחורי פעולת האימוץ של אתר נחל שמריה מדגישה גישה המבטאת דאגה לטבע, ומטרתה להנחיל ערכים של אחריות ואכפתיות לסביבה. הטענה היא שרק אם לאדם יש רגשות חיוביים כלפי הסביבה שבה הוא חי ומתפקד, הוא ירצה להישאר בה ולטפחה.

תפיסת הלמידה המנחה את התכנית, מבוססת על התפיסה הרואה בתהליך הלמידה תהליך טבעי, שאינו מותנה בהכרח בקיומן של מסגרות למידה ממוסדות (אוריון, 2003) (ראו מסגרת). המאפיינים המייחדים את תהליך הלמידה הטבעית, באים לידי ביטוי בתכנית "פותחים חלון למרחבים ירוקים" הנשענת על העקרונות הבאים:

- התלמידים שותפים בבחירת האתרים בנחל שאותם יחקרו, והם המתכננים את דרכי הפעולה שינקטו בשיקומם.
- הלמידה מתבצעת בקבוצות למידה רב-גיליות על פי תחומי עניין.
- הלמידה מבוססת על איסוף מידע ממקורות מגוונים: מקורות מידע כתובים, תצפיות, מפגשים עם מומחים ותיעוד סיפוריהם של תושבי האזור.
- הלמידה משלבת למידה בכיתה (שעתיים בשבוע) ולמידה חוץ כיתתית (סיור אחת לשבועיים).
- התהליך כולו מתועד על ידי התלמידים באתר האינטרנט הבית-ספרי.

מאפיינים של למידה טבעית

(על פי אוריון, 2003)

- **המקום שבו נערכת הלמידה:** הלמידה הטבעית, הספונטנית, מתקיימת במקום ההתרחשות של נושא הלימוד.
- **סוג ההתנסות המובילה ללמידה:** בלמידה טבעית הלומדים מעורבים באופן אקטיבי בהתרחשויות הקשורות לנושא הנלמד.
- **רלוונטיות:** הלמידה הטבעית מתרחשת כאשר היא קשורה לצורך חיוני הרלוונטי לחיי היום-יום של הלומדים, או כאשר יש ללומדים אפשרות בחירה.
- **תהליך ההוראה:** בלמידה טבעית תהליך התיווך של המורה מבוסס על תקשורת בין-אישית, מילולית ולא מילולית בדומה לשוליה הלומד(ת) מבעל(ת) המקצוע.
- **הלומד(ת):** תהליך הלמידה הוא ספונטני, אינדיווידואלי ומותאם לצרכי הפרט הקובע את קצב הלמידה ואת כיוון ההתקדמות.

אל המעשה: התכנית בפעולה מסגרת הלמידה

התלמידים בוחרים את הנושא הקרוב ללבם מתוך ארבעה נושאים הנוגעים לנחל שמריה – חלקם בדגש היסטורי-תרבותי וחלקם בדגש סביבתי. הלמידה מתבצעת בארבע קבוצות עניין, המונחות על ידי מורים:

- **היה היה במרחבים.** התלמידים מתמקדים בסיפור ההתיישבות ב"מרחבים" משנות ה-50, מנקודת מבטם של המייסדים, ובתהליכי השינוי שהתרחשו ביישובים מאז.
- **תרבויות או לא להיות.** התלמידים מתמקדים בהכרת מגוון התרבויות של תושבי האזור, שמוצאם מארצות שונות תוך הבלטת ייחודיותן: מנהגים, מאכלים, לבוש, סיפורי עמים ואורחות חיים.
- **נחל שמריה.** התלמידים יוצרים "קבוצת מנהיגות סביבתית" ועוסקים בשאלות הנוגעות לדילמה של "שימור מול פיתוח": שימור: המשאבים הטבעיים שבנחל: בעלי-חיים, צמחים ודוממים אל מול נזקי הפיתוח: פסולת מוצקה, כרייה בלתי חוקית, הזרמת ביוב ממפעלי האזור ועוד.
- **אתרים מספרים על מרחבים.** התלמידים מתמקדים באיתור אתרים בעלי ערך היסטורי וארכיאולוגי, עוסקים בחקירתם ומעורבים בשיקום הפיזי שלהם.

בנוסף מקיים בית הספר פעילויות חוץ-כיתתיות לחיזוק הזיקה שבין התלמידים לסביבתם הטבעית והאנושית כאחד, במטרה לחזק את ההנעה שלהם להישאר בסביבה, לטפחה ולהתמזג בה. הדוגמאות הבאות ממחישות חלק מן החוויות שעברו התלמידים במסגרת פעילויות אלה, כפי שתיעדו אותן בשפתם באתר בית-הספר (<http://www.ilschool.org.green>):

מציירים את נופי נחל שמריה

נוף נחל שמריה –
ציור תלמיד

תלמידי מרחבים מציירים בטבע –
נופי נחל שמריה

לפעילות זו התכנסו תלמי-דים, מורים ואמני האזור בנחל, כשהם מצוידים בכני ציור, דפים וצבעים. פעילות זו אפשרה לתלמידים להתבונן בנוף בדרך מיוחדת – התבוננות חוקרת, אישית, בניסיון לקלוט את המסר של הנחל עבור כל אחד ואחד מהם ולתארו בציור אישי.

יום קהילה – מטפחים סביבה מעודדת ציפורים

בונים תאי קינון לציפורים

הקמת סככת מסתור
לצפייה בבית גידול לח

במסגרת יום קהילה, יום בית-הספר פיתוח סביבה המעודדת יחס חיובי לציפורים בחצר בית-הספר: בניית שולחנות האכלה, בניית תיבות קינון, חפירת ברכת-מים, יצירת בית-גידול לח, והקמת צריף מסתור לתצפית בציפורים.

מספרת טלילה מדריכה מטעם הקרן-הקימת לישראל (מתוך כתבה בעיתון "מרחבים"): "הרעיון העומד מאחורי הקמת מתחם בית גידול לח הוא, שבית-הספר, שהוא קהילתי סביבתי, יקיים פעילות חקר כחלק מתכנית הלימודים.

בנוסף לקנים שתלויים על העצים ישנם שולחנות האכלה שנבנו על-ידי התלמידים... התלמידים צופים בציפורים דרך המסתור – דרך חלון שנמצא בתוך הסככה, בגובה העיניים של התלמידים. הסככה יכולה להכיל 50 ילדים. חשוב לציין שהסככה בנויה כך שגם ילדים המוגבלים בניידות יוכלו להגיע אליה דרך שביל מיוחד וישתתפו בפעילות. בית הגידול הלח יהווה מעבדה לימודית בחצר בית-הספר, ממנה יצאו הילדים החוצה לפעילות לאורך נחל שמריה".

מפגשי דורות

התלמידים נחשפו לסיפוריהם של אנשים מן היישוב שלהם ומיישובים סמוכים. את החוויה העמוקה שחוו, במפגש עם סיפורו של יפת נשמה, הם תיעדו בכתבה בעיתון.

ריאיון עם יפת נשמה (ראיינונו נועם ועידן): "ההיכרות הראשונה שלנו עם יפת הייתה מעצם היותו נהג בהסעות בית-הספר. עם קיום הריאיון "גילינו" את עברו של אדם שחשבנו שאנו מכירים והכרנו פעם נוספת."

מספר יפת: "בשנות החמישים, אזור הנגב שבו אנו מתגוררים כיום, היה מקום יבש מאוד ללא עבודה. הכביש בין צומת גילת לצומת אורים נקרא כביש הרעב באותם ימים... בכדי לשפר את מצב הנגב הובאו האגבות על-ידי יוזם התכנית, אדם בשם מכנס, בשיתוף עם הקרן-הקיימת לישראל שנטעה אלפי דונמים של אגבות... בעקבות האגבות הוקם בית חרושת לייצור שקים וחבלים. אחד התוצרים הנוספים לתהליך הייצור היה ערק..."

באחד הלילות של חול המועד סוכות, כחודש לאחר תחילת עבודתו של יפת נכנסו שני פדאיונים, מחבלים, דרך מטע האגבות וירו באחיו של יפת – יששכר כהן ז"ל, שהיה שומר באזור ואבטח את העובדים... המחבלים לא נתפסו מעולם... שאלה: מה מסמלת עבורך גבעת האגבות?

תשובה: "האגבות היו בשבילי פרנסה, היסטוריה ויחד עם זאת טראומה. אני מאד שמח לאפשרות לספר לכם את סיפורי. זה נותן הרגשה טובה מאוד כי זה עוזר לחנך ילדים באמצעות ההיסטוריה והעבר של הדורות הקודמים..."

חשיפת נחל שמריה, וטקס השבעת הקהילה למחויבות לנחל

האירוע המרכזי בשנת הלימודים תשס"ד היה הטקס לחשיפת הנחל בפני קהילת "מרחבים" והשבעתה לשמירה על ניקיון הנחל ואשרור המחויבות לשיקומו.

מספרת לינור: "ביום חמישי 21 באפריל 2004 יצאו כל תלמידי בית-הספר "מרחבים" בליווי הוריהם, צוות בית הספר, ראש-המועצה, מנהל מחלקת-החינוך, אנשי הקרן-הקימת לישראל, אנשי היחידה הסביבתית – נגב מערבי, נציגי היישובים בסביבה, ומוזמנים רבים, לקראת חוויה מעניינת ומרגשת באזור "מרחבים" הירוק. האירוע היה חשיפת נחל שמריה והשבעת התלמידים והוריהם לשמירה על סביבה ירוקה. היום החל בשעה 15:00, כשכולם התאספו בבית-הספר עם המון מצב רוח טוב, התרגשות ומרץ... אנו התלמידים היינו עסוקים בפעילויות שנפרסו לאורך כל אזור הנחל... בתום הפעילויות התרכזו התלמידים במסגרות כיתתיות לפעילות כיתתית. הורים וילדים במשחקי חברה, באווירה טבעית סביבתית בהנחייתם ויזמתם של הורים מפעילים... לאחר מכן התחלנו בצעדה לקראת טקס השבעה... לאורך המסלול הוחתמו ההורים ומבקרי נחל שמריה על אמנה בה הם מתחייבים להגן ולשמור על המרחבים הירוקים ובתמורה קיבלו שובר לקבלת עץ לנטיעה..."

בסביבות השעה 19:30 הרוח כבר נושבת, החושך מתחיל לרדת, התחיל הטקס במופע אור קולי, מוסיקה נעימה מתנגנת, והנחל מואר בשלל צבעים. ולפתע, תרועת שופרות, והלמות תופים שנתנו את האות לתחילת הטקס. כאן החלה עצרת מרשימה מלווה בקולו של שולי, הורה בבית הספר, מנחה, אשר היה לקולו של הנחל, וסיפר את סיפורו (ראו מסגרת). כל תלמידי בית-הספר, יחד עם צוות המורים ניצבו מול ההורים בנחל שמריה ונשבעו:

נשבעים לנחל שמריה

בחולצה לבנה, שקיות ירוקות, ולב דואג, סורקים את הנחל ואוספים פסולת

"אנו תלמידי "מרחבים" נשבעים לשמור על מרחבים ירוקים". כתובת האש הודלקה... נציגי כל המושבים, ראש המועצה ואנשי צבא התכבדו בנטיעת עצים בנחל... והנה הגיע תור המופע שלנו: לאור תאורה אולטרה סגולית, התחלנו לשיר את "שיר שבעת הימים", והצגנו להורים שלל פרחים ועצים, צבועים בצבעים זוהרים".

השתתפות ביום הניקיון הבינלאומי

בספטמבר 2004, התקיים יום ניקיון כדור-הארץ הבינלאומי ביזמת ארגון "clean up the world", ארגון בינלאומי המסונף לאו"ם. בית-הספר, בשיתוף הקרן-הקימת לישראל והיחידה הסביב-תית – נגב מערבי, ובחסות ראש המועצה מר אבנר מורי, התגייסו לפעילות זו כחלק מהפרויקט המתמשך של שיקום נחל שמריה. לקראת יום הניקיון עסקו התלמידים בהיבט התיאורטי – חשיבות השמירה על הניקיון ובהיבט המעשי – תכנון פעילויות הניקיון וההשתתפות הפעילה בהן. וכל זאת בהדגשת ההיבט החווייתי – שילוב יצירה ומשחק.

מסכם סהר, תלמיד בית-הספר: "הדור הצעיר אינו מודע לקשיים של הוריו. פשוט נולדנו אל עולם שכולו נוחיות, ממתקים ו-MTV, לכן לא תמיד אנו מודעים למה שקורה סביבנו. לאחר מחשבה ורצון לשנות ולהשפיע, הגענו להחלטה שתסייע לסביבה". חווית הלמידה שאנו חווים בבית-הספר מידי יום, תלמידים ומורים, מדגישה מאוד את ההיבטים הרגשיים החיוניים לחיזוק תחושת הקשר של התלמידים לסביבתם ומלווה בתחושת סיפוק עמוקה, המניעה אותנו להמשיך ולפעול ברוח ההיגד המשמש אותנו בבית-הספר כעיקרון מנחה: "תלמידי "מרחבים" חושבים גלובלי ופועלים מקומי".

סיפורו של נחל שמריה כתב והקריא שולי, אחד ההורים בטקס ההשבעה

"שלום אורחים שלי. כאן נחל שמריה מדבר אליכם... אני יליד הארץ, כבר לא צעיר, דורות רבים חסו באפיקי, אברהם יצחק ויעקב ... ענני היסטוריה חלפו מעלי, בעלי חיים וצמחים היו לי לאחים, שתו את מימי והצמיחו עצי פרי בין גביי. חלקם הטביעו חותם עלי, בורות מים, תעלות, טרסות, בוסתנים וכמו על כולכם, גם עלי פועלות השנים, פה ושם קצת קמטים צלקות ומחשופי סלע... כמזכר אני מלווה את החיים על פני האדמה הזאת, ומשלם את מס-הזמן, והכול לטובה. מים זורמים בחורף וחורצים את אפיקי, ובגבים שליידכם נקוות ברכות מי זהב, מים חיים המשקים בעל כנף, טורף ובהמה... לא אשכח את היום בו החל ידידי האדם להרחיב את גב המים, לחפור לו בור, תעלות ניקוז והכול כדי לאסוף את מי הזהב שבי ולפרנס אדם ובהמה. האדם חצב בבשרי, אך הכאב היה מתוק שכן עד מהרה נהנו כל היצורים החיים מהמים ואפיקי נעשה שוקק חיים... האדם בא והלך. מאמציי הכנים לספק לו את צרכיו, לעתים צלחו, ולעתים כשלו. שנות בצורת קשה, הבריחו את האדם צפונה, ושנים מבורכות השיבו אלי את אהובי נפשי... והנה בשנות ה-50 של המאה העשרים, שנים מבורכות, ישובים צצו כפטריות, מאכלסים את ארץ אבותינו, גילת, בטחה, פדוים, רנן, מסלול, פטיש, אשל הנשיא, תפרח. בסמוך נבנה בסיס חיל האוויר. טייסיו צפו בי מלמעלה בעודי מנסה להרשימם מלמטה... באמונה שבלב ובציונות אין קץ, חרף התנאים קשים והסכנות הרבות שארבו לפתחם של חלוצים אמיצים אלה יישבו את האזור וגידלו בו את הדורות הבאים היושבים היום אתנו.

היישוב בטחה בשנות ה-50

לא היה קץ לאושרי... חלמתי על תינוקות שיטיילו בקרבתי, ועל יד אוהבת שתטפח אותי לעת זקנתי... ואכן נראה היה שחלומותיי מתגשמים. לאורכי נטעה קרן-קימת לישראל, מאות עצי אקליפטוס ואשלים שהדגישו את ערוצי, מתיישרי האזור כיבדו אותי בטיולי שבת ובמשחקי ילדות. סמוך אלי נטעו כרמים ופרדסים. בעיקר זכורה לי לטובה ידידתי גבעת האגבות ששימשה מקור פרנסה לחלוצי האזור. אולם לא חלפו שנים רבות וקצב החיים השתנה, צורכי האדם השתנו – בנייה, מפעלים, תעשייה. עד מהרה התחלתי לשלם על בשרי את מחיר הקדמה האנושית: השלכת פסולת מכל הסוגים הזרמת מי שפכים וכרייה לא חוקית.

ערמות פסולת באזור נחל שמריה

אופנועים, טרקטורונים חרצו באדמתי, והבריחו בעלי-חיים, הפכתי פח אשפה. מכונות כביסה מחלידות כיסו עקבות רגלי אבות. האדם בגד. והנה, כשרה אמנו, בימי בלותי הייתה לי עדנה... בוקר אחד התעוררתי לקולות רועמים של טרקטורים. חששתי שקצי מתקרב. אך עד מהרה נוכחתי לדעת, הנה אני זוכה למתיחת פנים... האדם החל מפנה את כמויות הפסולת העצומות שנערמו במשך השנים וקבר אותן בבטן האדמה. ואחר כך שתל מאות עצים כדי לפנק. מה מאד שמחתי להכיר את אנשי קרן-קימת לישראל, היחידה הסביבתית, רשות הניקוז והרשות אזורית... במקום שבו נמצאים ילדים, שם תמצא תקווה. תלמידי יסודי "מרחבים", אימצו אותי, הם עצרו כרייה בלתי חוקית באדמתי, חשו את עלבוני, למדו את סודותי, וגילו את נקודות החן שבי... והם, כמו המים, מגיעים אלי בזרם אדיר של אהבה ואור..."